

Nejaktuálnějším problémem, nad nímž se bude muset redakční rada a redakční kruh znovu zamyslet, je otázka, jak bude časopis dále podněcovat a pomáhat prohlubovat kvalitu a efektivnost sociologického teoretického myšlení a empirického výzkumu. I zde platí, že rozhodujícím kritériem není jen dobrá snaha, ale skutečný podíl marxisticko-leninské sociologie na řešení aktuálních praktických problémů.

Alexander Fazik

A. Sirácky: Na prelome vekov

Bratislava, Pravda 1983, 296 s.

Komplexný sociologický prístup k realite predpokladá postihnúť aktuálne spoločenské vzťahy sociálnej skutočnosti v širších časových dimenziách, s určitým historickým či perspektívnym pohľadom. Práve týmto rysom sa vyznačuje už dlhé roky tvorba nestora československej sociológie Andreja Siráckeho.

Podobne ako v celej predchádzajúcej vedeckej produkcii i vo svojej poslednej práci zostavenej zo statí, článkov a príspevkov uverejnených v rokoch 1979—1982 vyplňuje voľný priestor, ktorý zostáva pre obsiahlejšie zhodnotenie globálnych problémov dneška i každodennosti života na teoretickom a filozofickom poli. Opäť sa čitateľovi prihovára filozoficky, politicky a občiansky mysliaci sociológ, pre ktorého je charakteristický všestranný vedecký rozhľad, analytická hĺbka úvah a politická zásadovosť.

I keď je základným motívom vzniku recenzovaného súboru statí bezprostredná reakcia na zložité a protirečivé prejavy dneška, výsledkom sú zrelé sudy z pera marxistického mysliteľa.

Uvedenie aktuálnych celosvetových, všespoločenských problémov v nových historických dimenziách je svedectvom autorovho bytostného záujmu zhodnotiť minulé a dovidieť do budúcnosti.

Úvahy nad špecifickými súvislosťami triedne rozdeleného sveta sú zároveň podčiarknutím sociálnych možností novej formácie a vzrastajúcich prejavov iracionalizmu a pesimizmu v živote kapitalistickej sústavy.

Recenzovaná práca sa delí do dvoch častí problémovo blízkyh.

Prvú časť, ladenú prevažne filozoficky, by bolo možné pracovne nazvať *Filozofia ako východisko marxistickej koncepcie spoločnosti* a *druhú časť* charakterizovať ako *Problémy človeka a ľudí v kontexte marxizmu*.

Autor v jednej i druhej kapitole tvorivým a zrozumiteľným spôsobom aktualizuje rozhodujúce otázky dnešného sveta a komparuje ďalšie možnosti socializmu a kapitalizmu.

Východiskovou myšlienkou celej práce je odpoveď na otázku o úlohe marxisticko-leninskej filozofie, teórie v zápase spoločenských systémov. Sirácky v úvodnej stati charakterizuje marxizmus-leninizmus ako ustavične sa rozvíjajúcu vedeckú teóriu zahrňujúcu poznatky, ktoré vytvárajú „koherentnú koncepciu sveta“. (s. 17).

Poukazuje na skutočnosť, že základné kategórie marxistickej dialektiky komplexne, systémovo a analyticky odhaľujú vzájomné súvislosti subjektívnych a objektívnych javov. Riešenie otvorených problémov, ktoré je spojené s marxistickou koncepciou vied o človeku, vplyvmi vedecko-technickej revolúcie na marxisticko-filozofické myslenie, s dialektickou logikou, sémantikou, teóriou modelov a systémov sa musí uskutočniť práve z týchto pozícií.

Stotožňujem sa s autorom, že v teoretickom či praktickom kontexte vystupuje do popredia kategorická požiadavka sociálne „uzemniť“ filozofické problémy a skúmať pohyb spoločenského myslenia tak, aby sa prioritne nastolovali a riešili závažné a kľúčové problémy, ktoré sú rozhodujúce z hľadiska základnej orientácie sveta, udržania mieru na planéte.

Radi by sme upozornili na význam, ktorý sa v publikácii prikladá dialektike pri komplexnom riešení základných problémov spoločnosti i v rozvoji vedných disciplín. Je zdôraznené, že každý pokrok na vedeckom poli bol možný len prekonaním logických a empirických foriem a ich nahradením dialektikou. Iba dialektická metóda môže zdanlivú spleť vzájomných vzťahov previesť do súvislých logických väzieb a systémov. Dialektický pohľad predstavuje ten rozhodujúci moment, ktorý nie je produktom „prázdnej racionality“, ale zakladá sa na sumarizácii materiálnych a sociálno-ekonomických faktorov.

V práci je podrobne dokumentované, že pri transformácii jednotlivostí a konkrétností do abstraktnej polohy sa realizuje spojenie logického s historickým. V celej

zložitosti uplatnenia indukcie ako základného článku v empirickom odhaľovaní reality a dedukcie znázorňujúcej postup od abstraktného ku konkrétnemu i ďalších foriem a myšlienkových prístupov vystupuje dialektika ako „generálna pozícia“ v jednote historického a logického. Nepochopenie tohto momentu znamená koniec koncov odmietanie triedneho a ideologického aspektu dialektiky.

I v sociológii je stále aktuálna skutočnosť, že len v tom prípade, ak prebieha pretváranie empirických poznatkov až po najvyšší stupeň obecnosti, je možné uvažovať o uplatnení dialektiky ako teórie i metódy vo vedeckom bádani.

Autor na príklade spoločenských vied dokumentuje, že s dialektickou metódou je v rozpore „čistá“ pozitivistická empiria i jednostranný indukcionizmus, ktorý vedie len k odhaleniu „povrchu“ javov a procesov, bez hľadania hlbšieho, podstatnejšieho zmyslu. Takýto postup signalizuje absenciu dialektickej metódy, absenciu úsilia aplikovať procesy v racionálno-abstraktnej sfére až do spoločenských zákonitostí.

Aj v širšom spoločenskom kontexte je významná myšlienka, že empiria a faktografia slúžia len ako základ pre tvorenie syntetických záverov. Iba prekročením roviny základných faktov a informácií umožňuje riešiť teoretické problémy a premietnuť ich až do spoločenskej a politickej praxe.

Dejinné skúsenosti potvrdzujú tiež inú skutočnosť, že originálne, hlboké a odvážne myšlienky nikdy nečakal osud suchých empirických a štatistických údajov, ktoré zapadli prachom zabudnutia.

Otázky spracovania údajov sa, podľa autora, stávajú závažnými najmä v situácii, ktorá sa vytvára tým, že sociologické pracoviská majú k dispozícii „zásoby“ empirického materiálu. Marxistické vedecké myslenie sa zákonite musí vzdať stereotypov, usilovať o analýzu, o systémovú metódu, tvorivú interpretáciu nových javov, v našom vývoji, v socialistickej svete, ako aj v širších medzinárodných súvislostiach.

Značná pozornosť je v prvej kapitole venovaná úlohe filozofie v etape budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti. Autor na pozadí historických poučení pripomína, že filozofické myslenie pôsobilo a pôsobí na pokrok spoločnosti vtedy, keď vyjadruje ciele a programy nových nastupujúcich tried. Konkrétne orientácia marxisticko-leninskej filozofie je jednoznačná, ak sa naplňuje jej dvojčinná úloha: pozitívne pôsobiť na upevňovanie reálneho socializmu a kvalifikovane odrážať rozličné filozofické a sociologické smery, ktoré stoja v ceste spoločenskému pokroku. Si rácky pripomína, že pod tlakom skúmania každodenných súvislostí zostávajú nepovšimnuté rozličné, voči kapitalizmu apologetické, filozofické a sociologické koncepcie, ktoré spája jedno spoločné, idealistický svetový názor a metafyzická metóda.

O to výraznejšie vystupuje do popredia úloha marxisticko-leninskej filozofie, ktorá sa rozvíja v návaznosti na program boja za socializmus a komunizmus. Autor pripomína jej teoretickú, metodologickú, ale aj ideologickú, spoločenskú a politickú funkciu. *Marxisticko-leninská filozofia musí byť prítomná všade, kde sa rozhoduje o základných teoretických problémoch našej spoločnosti (s. 97).* Autonómne či izolované rozvíjanie sociológie, etiky či ďalších disciplín bez dialekticko-logických, historických a teoretických súvislostí je prosto nemarxistické.

Funkcionalisti a štrukturalisti v sociológii, propagátori „postindustriálnej spoločnosti“, ako aj novopozitivistí vo filozofii považujú teóriu ako systém poznatkov za takmer bezvýznamnú. Teória je podľa nich, v najlepšom prípade, len systémom organizovaných informácií, racionálnych operácií alebo experimentov. Tieto prístupy dokumentujú spoločenské a duchovné ovzdušie, v ktorom sa rozvíjajú nemarxistické filozofické a sociologické koncepcie.

V závere kapitoly sú charakterizované postavy i postavičky dnešného sociálno-filozofického myslenia na Západe, pre ktoré je spoločné, že sa identifikujú s mystifikáciou sveta, obhajujú pozície buržoázie, malomeštiactva a inteligencie späté so životnými záujmami monopolov a vojensko-priemyselných komplexov. Filozofia pesimizmu vydávaná za odraz krízy civilizácie je výrazom hlbokej sociálnej a duchovnej krízy kapitalistickej spoločnosti.

Druhá kapitola začína úvahami o zaostávaní spoločenského vývoja za rozvojom, pokrokom vedy a techniky z globálneho, svetového pohľadu. Výsledkom je, že zbesilá agresivita retardačného, spoločenského a myšlienkového systému ohrozuje ďalšiu existenciu človeka.

Za tejto situácie, poznamenáva autor, vystupuje ako jeden z najzávažnejších teoretických a praktických problémov súčasnosti a s určitým nadhľadom i budúcnosti problematika humanizmu a reálneho socializmu. Situácia, za ktorej proti pevným štruktúram a ideám socialistickej spoločnosti stojí anarchia, útlak, bieda, teror, svet založený na „absolutnej moci“ súkromného podnikania, vyúsťuje v myšlienkovú konfrontáciu.

Rozličné koncepcie a teórie univerzálneho, abstraktného a duchovného humanizmu neprenikajú k podstate a ku koreňom humanizmu, lebo nevychádzajú zo spoloč-

čenských, materiálnych a ekonomických podmienok, jeho postupného historického vzniku a realizácie. Tvorcovia týchto teórií nie sú pripravení pochopiť, že otázky spoločenského pokroku súvisia s objektívnymi zákonmi spoločensko-historického vývoja. *Sú to zákony historického materializmu, v duchu ktorých spoločenský (a s ním aj duchovný, myšlienkový) vývoj-pokrok je determinovaný rozvojom materiálnej, ekonomickej základne* (s. 175).

Autor pripomína v nových súvislostiach známu tézu, že sociálny a duchovný rozvoj v chápaní dialektického a historického materializmu smeruje k oslobodeniu a prebúdzaniu vedomia spoločenskej funkcie doposiaľ utláčaných sociálnych tried a skupín. Výsledkom je, že v organickej väzbe s objektívnym spoločenským vývojom sa čoraz viac uplatňuje uvedomelá, programová činnosť tried a más.

Za socializmu predstavujú rámec týchto procesov také stabilné prvky, ako sú politická moc, vláda robotníckej triedy, práva pracujúcich garantované ústavou. V nãvãznosti na to sa všetky spoločenské zložky, základňa, ekonomika, sociálna štruktúra, kultúra, veda, ideológia, vedomie dynamizujú a skrývajú konkrétnu i všeobecnú politickú a sociálno-ekonomickú *dialektiku* rozvinutej socialistickej spoločnosti, ktorá je spojená so zložitou a rozpornou „súhrou“ medzi bytím a vedomím. Otázky v tomto kontexte vidí autor ostrejšie ako doposiaľ a nãviac z nových úhlov.

Konštatuje, že aplikovať dialektiku na javy a procesy rozvinutej socialistickej spoločnosti znamená kriticky prehodnotiť všetko staré, minulé, neperspektívne. Diferencuje najmä v oblasti medziľudských vzťahov a upozorňuje na potrebu odlišovať predsudky, prežitky a deformácie vzťahov subjektívneho charakteru od zákonitého objektívneho pôsobenia vo výrobných silách a výrobných vzťahoch „rannej fázy“ i rozvinutej etapy socialistického vývoja.

Autor formuluje pre materialistickú dialektiku niekoľko závažných problémov:

1. do akej miery mali určité negatívne prvky v našej spoločenskej praxi a teórii svoje objektívne príčiny,
2. do akej miery rozličné predsudky, prežitky a malomeštiacke návyky prispeli k spomaleniu našej cesty vpred,
3. do akej miery tu pôsobili subjektivistické a voluntaristické faktory,
4. do akej miery a v akom rozsahu tu zasahovali vplyvy buržoáznej ideológie a rozličných nemarxistických teórií.

Dôležité miesto v dialektike socialistickej spoločnosti zaujíma celkový rozmer a profil človeka, jeho formovanie v prírodných, historických, ekonomických, sociálnych a ekologických súvislostiach. Rozpracovanie všetkých týchto otázok je v duchu odkazu klasikov marxizmu-leninizmu rozvíjaním analýzy človeka, jeho socializácie v spoločenských a historických dimenziách. Zároveň je odmietnutím abstrakcionizmu a absolutizovania rozporov u nás i vo svete.

Spolu s rozvojom problematiky človeka upozorňuje autor na praxou preverenú skutočnosť, že dejinný pokrok nie je mysliteľný bez uvedomelej, politicky angažovanej a ideovo vyspelej robotníckej triedy. Jej skutky, uvedomelý vzťah k spoločnosti sa prejavujú v neposlednom rade v uznávaní etických a morálnych princípov socializmu. Preto riešenie týchto problémov je nutné chápať s priebehom spoločenských procesov a hľadať spôsoby, aby sa socialistické životné normy stali duchovným stimulom praktického diania. Popritom je potrebné vziať do úvahy zložité a protirečivé podmienky reálneho sveta, diferenciáciu na súčasný kapitalizmus a socializmus. Jedna skutočnosť sa však opakovane potvrdzuje. Len socialistická morálka môže dôsledne plniť ideologickú a teoretickú funkciu životného spôsobu robotníckej triedy.

V závere práce autor upozorňuje, že *žiadny iný systém, ako socialistický, nie je schopný vytvoriť široký priestor pre intelektuálny a morálny rast pracujúcich*, pretože etika ako systém i ako štruktúra, jej základné kategórie, sú odrazom i produktom spoločenskej praxe.

V recenzovanej publikácii sa Sirácky predstavuje širokému okruhu čitateľov i vedeckej verejnosti ako znalec a vášnivý propagátor marxizmu-leninizmu. Túto najprogresívnejšiu spoločenskú teóriu prezentuje ako stále živé, tvorivé myslenie, učenie, ktoré dáva orientáciu nielen v danej situácii, ale pomáha prekonávať i úskalia budúcnosti. Cenné sú námety autora konštruktívne rozvíjajúce záujmovú sféru marxistickej spoločenskej vedy i koncepcné poznámky k súčasnej buržoáznej spoločensko-vednej produkcii. Svojimi úvahami upozorňuje na naliehavosť riešenia problémov, ktoré prináša dialektika spoločenských procesov v našich podmienkach i v konfrontácii progresívnych a regresívnych síl vo svete. Štúdium jeho práce môže pomôcť formulovať nielen ďalšie výskumné zámery, ale tiež doplniť existujúce teoretické prístupy novými pohľadmi.

Ján Mišovič